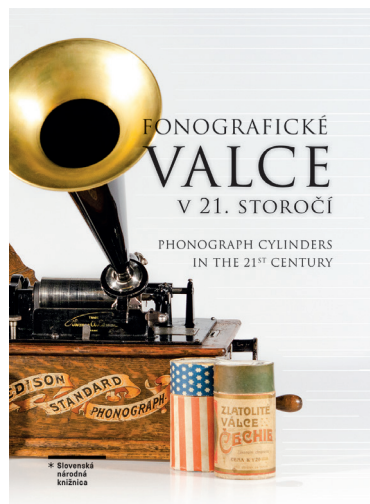

Dominika Machutová – Marcel Jánošík (eds.): *Fonografické valce v 21. storočí / Phonograph Cylinders in the 21st Century*

Martin : Slovenská národná knižnica, 2022, 432 s. ISBN 978-80-8149-160-3

Skonstruovanie fonografu bezpochyby patrí k priekopníckym vynálezom 19. storočia. Tento technologický objav umožňujúci nahrávanie a reprodukciu zvuku posunul ako štúdium klasickej, tak i tradičnej hudby na novú úroveň. Fonograf sa stal nielen významným pomocným prostriedkom pri výskume hudby rozmanitých etníc, ale zároveň mal výrazný podiel pri vzniku etnomuzikológie ako nového vedného odboru.¹ Vďaka fonografu, ktorý sa vo výrobe udržal až do roku 1931, už na prelome 19. a 20. storočia vznikali vzácne zbierky zvukových nahrávok tradičných piesní a hudby z európskych aj mimoeurópskych kultúr. Zvukové záznamy nahrané pomocou tohto prístroja sa snímali na fonografické valce. Tie dnes predstavujú vzácne artefak-

ty, ktoré sa uchovávajú v pamäťových aj vedeckých inštitúciách. Na Slovensku k týmto inštitúciám patrí aj Literárny archív Slovenskej národnej knižnice v Martine (ďalej LA SNK), v ktorom je uložená časť zbierky fonografických valcov Bélu Bartóka z rokov 1913 – 1916.

Publikácia s názvom *Fonografické valce v 21. storočí* vznikla ako výsledok viacerých podnetov. Jedným z nich bol odborný výskum fonografických valcov uložených v LA SNK v roku 2020, a to s cieľom zlepšiť ich fyzický stav a podmienky dlhodobého uloženia (s. 7). V roku 2021 pracovníci tejto inštitúcie zrealizovali medzinárodný prieskum výskytu fonografických valcov prostredníctvom elektronického dotazníka, pričom oslovili viaceré domáce a zahraničné inštitúcie, medzi ktorými boli predovšetkým archívy, knižnice, múzeá, galérie a iné pracoviská (s. 347). V rovnakom roku LA SNK zorganizoval medzinárodný seminár zameraný na aktuálny stav bádania fonografických valcov, na súčasné prístupy k ich uchovávaniu, ochrane, digitalizácii a sprístupňovaniu (s. 8). Zborník je výsledkom výstupov účastníkov seminára a zároveň bol obohatený o prezentáciu jednotlivých inštitúcií a zbierok zapojených do prieskumu.

Zborník je publikovaný v slovensko-anglickej jazykovej podobe (dva príspevky sú v česko-anglickej jazykovej podobe). Celkovo obsahuje 19 príspevkov, resp. štúdií, ktoré sú začlenené k 4 tematickým okruhom. Prvý z nich s názvom *Zbierka slovenských ľudových piesní Bélu Bartóka v LA SNK / Béla Bartók's Collection of Slovak Folk Songs in LA*

¹ KUNST, Jaap: *Musicologica : A Study of the Nature of Ethno-musicology, its Problems, Methods and Representative Personalities*. Amsterdam : Indish Institute, 1950.

SNL obsahuje 4 štúdie, ktoré sú zamerané na rozličné aspekty priblíženia tejto zbierky. V prvej štúdií autorka Marianna Bárdiová opisuje začiatky zberateľskej činnosti B. Bartóka, jeho ďalšiu dokumentáciu ľudových piesní a jeho záujem o slovenské ľudové piesne. Zároveň objasňuje historické súvislosti a udalosti, za ktorých sa fonografické valce B. Bartóka (resp. ich časť) dostali do Matice slovenskej na Slovensko. Príspevok Ondreja Híreša je zameraný na priblíženie aktuálneho fyzického stavu fonografických valcov B. Bartóka uložených v LA SNK. V štúdií prináša výsledky detailného prieskumu, na základe ktorého boli určené stupne a typ poškodenia jednotlivých valcov. Zároveň čitateľa upozorňuje na nový typ ochrany týchto valcov, ktorý sa realizoval s cieľom dlhodobého uloženia a ochrany pred ich ďalšou degradáciou pri skladovaní. Ďalší príspevok (Tibor Potočný) opisuje proces digitálneho reštaurovania týchto fonografických valcov, ktorý prebiehal v dvoch fázach: v roku 1995 a v roku 2019. Posledný príspevok v tomto tematickom okruhu (Viktor Jablakov) približuje vzťah B. Bartóka k slovenskému etniku, k slovenským ľudovým piesňam. Autor sa ďalej venuje opisu zberateľskej činnosti B. Bartóka na území Slovenska, ťažkostiam, ktoré boli spojené so vznikom rozsiahlej piesňovej zbierky, približuje zberateľove ambície spracovať tento piesňový korpus. Spracovanie sa týkalo transkripcie, analýzy a klasifikácie piesní. Napriek veľkému úsiliu sa B. Bartók vydania vlastnej zbierky slovenských ľudových piesní nedožil. Jeho zbierka bola postupne publikovaná od konca 50. rokov 20. storočia v troch zväzkoch, pričom prvé dva vyšli vo vydavateľstve Slovenskej akadémie vied, tretí vo vydavateľstve ASCO.² V roku 2019 vyšiel ich reprint

vo vydavateľstve Hudobného centra,³ pričom v roku 2022 bol doplnený o štvrtý, dosiaľ nepublikovaný zväzok. Jeho súčasťou je audio-súbor s reštaurovanými a zdigitalizovanými fonografickými záznamami z LA SNK.⁴ Práve práca na vydaní štvrtého zväzku slovenských ľudových piesní B. Bartóka bola jedným z hlavných podnetov k preskúmaniu fyzického stavu fonografických valcov uložených v tejto inštitúcii.

Druhý tematický okruh s názvom *Fonografické valce včera a dnes / Phonograph Cylinders Then and Now* zahrnuje 6 štúdií. Niektoré z nich reflektujú prácu s fonografickými valcami, ktorá súvisela s vytváraním nahrávok tradičných piesní aj na území Slovenska v minulosti (Marián Minárik, Krisztina Pálóczy, Hana Urbancová), zatiaľ čo sa ďalšie zaoberajú problematikou aktívnej starostlivosti o zvukové kultúrne dedičstvo v súčasnosti či najnovšieho vývoja v oblasti uchovávaní a digitalizácie fonografických záznamov (Filip Šír, Nadja Wallaskovits). Súčasťou tohto tematického okruhu je aj príspevok laického zberateľa fonografov a fonografických valcov, mechanických gramofónov a šelakových platní, ktorý zároveň reštauruje prístroje vo svojej kolekcii (Michal Tokovský). K rozsiahlejším možno zaradiť štúdiu M. Minárika, ktorá podáva komplexný prehľad nahrávok slovenského folklóru, resp. tradičných piesní na fonografických valcoch. V rámci nej autor zhrnul prácu deviatich zberateľov, ktorí dokumentovali ľudové piesne pomocou fonografu v rozličných regiónoch Slovenska v rokoch 1901 – 1935. Okrem toho hovorí aj o prvej nahrávke interpretky z územia Slovenska, ktorá vznikla v roku 1900. Štúdia K. Pálóczy sa venuje fonografickým nahrávkam, ktoré sú uložené

² BARTÓK, Béla: *Slovenské ľudové piesne*. I. diel. Eds. Oskár Elsček, Alica Elsčeková, Jozef Kresánek. Bratislava : Slovenská akadémia vied, 1959. BARTÓK, Béla: *Slovenské ľudové piesne*. II. diel. Eds. Oskár Elsček, Alica Elsčeková. Bratislava : Slovenská akadémia vied, 1970. BARTÓK, Béla: *Slovenské ľudové piesne*. III. diel. Eds. Oskár Elsček, Alica Elsčeková. Bratislava : ASCO Art & Science, 2007.

³ BARTÓK, Béla: *Slovenské ľudové piesne*. Zväzok 1 – 3. Eds. Oskár Elsček, Alica Elsčeková. Bratislava : Hudobné centrum; Veda – Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 2019.

⁴ BARTÓK, Béla: *Slovenské ľudové piesne*. Zväzok 4. Ed. Oskár Elsček, Alica Elsčeková. Bratislava : Hudobné centrum, 2022.

v Národopisnom múzeu v Budapešti. Uvedené múzeum v súčasnosti vlastní zbierku, ktorá obsahuje 4 570 fonografických valcov viacerých maďarských zberateľov (Béla Vikár, Béla Bartók, Zoltán Kodály, László Lajtha). Autorka sa však zameriava na zbierku B. Bartóka, v ktorej sa nachádzajú maďarské, turecké, rumunské a slovenské zbery (v rámci ktorých je tu v súčasnosti uložených 109 fonografických valcov s približne 400 melódiami, s. 177). V štúdiu K. Pálóczy zároveň prezentuje digitalizáciu a publikovanie ako jeden z hlavných cieľov Národopisného múzea v Budapešti. Zbierky ľudových piesní B. Bartóka sú súčasťou online digitálneho katalógu, ktorý je prístupný odbornej aj laickej verejnosti s cieľom poskytnúť nové podnety v oblasti výskumu tradičnej hudby. V poslednej štúdiu v druhom tematickom bloku H. Urbancová zhrnula informácie, poznatky a osobné skúsenosti z prípravy a realizácie medzinárodného projektu, na ktorom sa priamo zúčastnila. Tento projekt súvisel s vydaním kritickej edície fonografických nahrávok slovenských a moravských piesní, ktoré dokumentoval hudobný skladateľ Leoš Janáček spolu s Františkou Kyselkovou a Hynkom Bímom v rokoch 1909 – 1912.⁵ Okrem historického kontextu vzniku nahrávok, miesta ich uloženia a samotnej prípravy kritickej edície boli pozoruhodným aspektom tohto projektu (okrem archívnych) aktuálne terénne výskumy zamerané na výskum historickej faktografie a lokálnej pamäti spojenej s osobami spevákov a speváčok a s kontextom vzniku fonografických nahrávok (s. 232-233). Poznatky z terénu tak nielen doplnili chýbajúce informácie, ale zároveň obohatili celý projekt o nový rozmer. Autorka v štúdiu približuje aj samotnú trojdielnu publikáciu s kritickej edíciou fonografických nahrávok, ktorá vznikla ako finálny výsledok tohto projektu.

Najvyšší počet štúdií (8 príspevkov) nachádzame v treťom tematickom okruhu *Zbierky fonografických valcov zapojené*

v medzinárodnom prieskume 2021 / Collections of Phonograph Cylinders Participating in the International Survey in 2021. Väčšina z nich prináša prehľad a základné informácie o uložených zvukových nahrávkach na fonografických valcoch vo viacerých európskych a mimoeurópskych verejných pamäťových inštitúciách, ktoré sa zapojili do medzinárodného prieskumu iniciovaného LA SNK (pozri vyššie). Čitateľ sa tak môže dozvedieť o kolekciiach uložených v Českom múzeu hudby Národného múzea v Prahe (Národní muzeum – České muzeum hudby), ktoré zhrnul Michal Studničný, ďalej v Maďarskej národnej knižnici v Budapešti (Országos Széchényi Könyvtár), ktoré spracovala Boglárka Illyés a v Etnografickom múzeu v Budapešti (Néprajazi Múzeum), ktoré približuje Krisztina Pálóczy, vo Fonografickom archíve vo Viedni (Phonogrammarchiv der Österreichischen Akademie der Wissenschaften), ktoré prezentuje Christian Liebl, v Berlínskom fonografickom archíve (Berliner Phonogramm-Archiv), ktoré zhrnul Albrecht Wiedmann, vo Francúzskej národnej knižnici v Paríži (Bibliothèque nationale de France), ktoré opisuje Lionel Michaux, v Centre pre výskum švédскеj ľudovej hudby a jazzu (Svenskt visarkiv) v Štokholme, ktoré približuje Wictor Johansson a v Zvukovom archíve fonografických valcov (Cylinder Audio Archive) Kalifornskej univerzity v Santa Barbare, ktoré zhrnul Stewart Engart. Počet fonografických valcov a zvukových nahrávok, ktoré sú na nich zaznamenané, je v uvedených inštitúciách rozmanitý, pričom sa pohybuje od niekoľko stoviek až po niekoľko tisíc. Za impozantnú možno považovať rozsiahlu zbierku obsahujúcu až 30 000 fonografických valcov s približne 16 000 nahrávkami rozličného typu z celého sveta, ktorú vlastní Berlínsky fonografický archív (s. 308) ako jeden z najstarších a najväčších zvukových archívov tradičnej hudby v Európe.⁶ O tom, ako výrazne fonograf prispel k vedeckým poznatkom vo viacerých vedných odboroch

⁵ PROCHÁZKOVÁ, Jarmila a kol.: *Vzaty do fonografu: slovenské a moravské písně v nahrávkách Hynka Bíma, Leoše Janáčka a Františky Kyselkové z let 1909–1912.* Zv. 1 – 3. Brno : Etnologický ústav AV ČR, Praha – pracoviště Brno, 2012.

(napr. lingvistika, folkloristika, muzikológia, história) svedčí mimoriadne rôznorodý zvukový materiál nahraný na fonografických valcoch, ktoré vlastní uvedené inštitúcie. V ich kolekciiach sa nachádzajú napríklad zvukové nahrávky tradičnej európskej a mimoeurópskej hudby, rôzne folklórne útvary, rozmanité nahrávky z oblasti klasickej hudby, ďalej nahrávky populárnej hudby, ale aj rečové prejavy viacerých politických predstaviteľov zo začiatku 20. storočia. Okrem základných informácií o charaktere uloženého zvukového materiálu na fonografických valcoch je v niektorých štúdiách obsiahnutá aj vedecko-výskumná činnosť, ktorú zastrešovali jednotlivé inštitúcie už od svojho vzniku. V tomto pohľade sú zaujímavé informácie uvedené v príspevku s názvom *Phonogrammarchiv vo Viedni a jeho historické zbierky / The Vienna Phonogrammarchiv and Its Historical Collections* (Ch. Liebl). Z tejto štúdie sa dozvedáme o cieľených terénnych výskumoch v európskych a mimoeurópskych krajinách už na prelome 19. a 20. storočia (s. 302), ktoré sa konali pod zastrešením tejto inštitúcie.

Posledný okruh obsahuje jediné štúdiu zameranú na prezentáciu medzinárodného prieskumu fonografických valcov, ktorý uskutočnili pracovníci LA SNK v roku 2021. Autori štúdie sú Dominika Machutová a Marcel Jánošík, ktorí sa na tomto výskume sami podieľali. V jeho rámci boli oslovené viaceré domáce a zahraničné organizácie, ktoré sa venujú problematike uchovávanía fonografických valcov. Jedným z hlavných cieľov tohto prieskumu bolo získanie informácií o výskyte

fonografických valcov v archívoch, knižniciach, múzeách, galériách a iných pamätových a archívnych inštitúciách na Slovensku a v zahraničí, ale aj získanie informácií v súvislosti s aktuálnymi spôsobmi ich evidencie, odborného spracovania, preventívnej ochrany, digitalizácie či spôsobmi ich prezentácie a sprístupňovania odbornej a širšej verejnosti (s. 344). Autori v štúdiu uvádzajú podnety, ktoré viedli k vzniku tohto projektu, ďalej približujú jeho ciele, metódy prieskumu a výber oslovených inštitúcií. Rozsiahlejšiu časť štúdie tvorí detailné vyhodnotenie prieskumu fonografických valcov. Štúdiu dopĺňujú prílohy, ktoré obsahujú samotný dotazník, tabuľky a obrazové prílohy.

Ochrana audiálneho a audiovizuálneho kultúrneho dedičstva, jeho digitalizácia a napokon sprístupňovanie je v súčasnosti aktuálnou medzinárodnou témou, ktorej sa venujú viaceré vedné odbory. Publikácia *Fonografické valce v 21. storočí* preto predstavuje aktuálny a hodnotný príspevok k uvedenej problematike, ktorá dosiaľ na Slovensku nebola dostatočne preskúmaná. V slovenskej etnomuzikológii sa vybraným témam v súvislosti so zvukovými nahrávkami na fonografických valcoch venovala H. Urbanová v niekoľkých svojich štúdiách (okrem autorskej účasti na spomínanom kritickom vydaní fonografických nahrávok L. Janáčka a jeho spolupracovníkov uverejnila výsledky obsahovej rekonštrukcie zbierky fonografických valcov K. A. Medveckého).⁷ Aj z hľadiska nedostatočnej reflexie tejto problematiky možno zborník hodnotiť ako významný a prínosný. Pozitívne možno

⁶ SIMON, Artur (Hg./ed.): *Das Berliner Phonogramm-Archiv 1900–2000. Sammlungen der traditionellen Musik der Welt / The Berlin Phonogramm-Archiv 1900–2000. Collection of Traditional Music of the World*. Berlin : VWB Verlag für Wissenschaft und Bildung, 2000.

⁷ URBANOVÁ, Hana: K obsahovej rekonštrukcii prvých fonografických nahrávok slovenskej ľudovej hudby. In: *Multimediálna spoločnosť na prahu 21. storočia, jej kultúra, umenie, hudba a neprekonané problémy*. Ed. Oskár Elsček. Bratislava : ASCO Art & Science, 2005, s. 206–225. URBANOVÁ, Hana: Z histórie prvých fonografických nahrávok na Slovensku. Korešpondencia Karola Medveckého a Andreja Kmeťa z roku 1901. In: *Slovenský národopis*, roč. 54, 2006, č. 1, s. 5–28. URBANOVÁ, Hana: Piesňový repertoár Nemcov v obci Veľké Pole na fonografických nahrávkach Karola A. Medveckého (1902 – 1903). In: *Musilogica Slovaca*, roč. 13 (39), 2022, č. 1, s. 5–35. URBANOVÁ, Hana: K fonografickým nahrávkam Karola Antona Medveckého na Horehroní. Piesne z Beňuša (1903). In: *Musilogica Slovaca*, roč. 14 (40), 2023, č. 2, s. 283–309.

vyzdvihnúť okrem dvojazyčnej podoby príspevkov redakčné spracovanie zborníka, bohatú obrazovú prílohu a jej grafickú úpravu.⁸

Na tomto mieste si dovoľme uviesť aj niektoré drobné pripomienky. Prvá súvisí s informáciou z úvodu publikácie, kde je nepresne uvedený rok vyhotovenia kópií fonografických nahrávok B. Bartóka pre Ústav hudobnej vedy SAV v rámci prípravy publikovania jeho rukopisných zápisov (transkripcií) slovenských ľudových piesní a ochrany zbierky fonovalcov. Uvedený rok 1956 nekorešponduje s obdobím zhotovenia týchto kópií, ktoré vznikli na prelome 50. a 60. rokov, konkrétne od novembra 1959 do januára 1960.⁹ V štúdií M. Mináríka v súvislosti s dokumentáciou piesní K. A. Medveckého je zrejme omylom uvedený údaj pri obrazovom dokumente č. 4 – Medveckého prednáška s názvom O ľudovom umení v Detve nebola publikovaná v jeho monografii Detva, ale v Sborníku Museálnej slovenskej spoločnosti, ako autor príspevku správne uvádza v súpise literatúry. Keďže väčšina obrazových

dokumentov v tejto štúdií pochádza z doteraz publikovaných prameňov, azda by bolo bývalo vhodné vložiť aj odkazy na tieto zdroje dokumentov priamo pod príslušné obrazové snímky. Uvedené drobné pripomienky však neznižujú hodnotu a význam celej publikácie, ktorú považujeme v domácom kontexte za priekopnícku.

Publikácia *Fonografické valce v 21. storočí* svojou tematikou, obsahom, viacjazyčnou podobou a grafickým dizajnom má potenciál zaujať ako odborníkov, tak aj široké spektrum čitateľov nielen doma, ale aj v zahraničí. Slovenskému čitateľovi odhaľuje časť hudobných dejín, ktoré dosiaľ neboli natoľko známe. Poukazuje na najnovšie postupy v oblasti ochrany a uloženia najstarších zvukových nahrávok. Zároveň môže byť inšpiráciou pre ďalší výskum tradičného spevu a hudby uchovanej na fonografických valcoch.

<https://doi.org/10.31577/musicoslov.2025.1.9>

Kristina Lomen

Ústav hudobnej vedy SAV, v. v. i.

Zuzana Martináková-Rendeková: Dušan Martinček. Osobnosť a tvorba

Banská Štiavnica : Hudobná a umelecká akadémia Jána Albrechta Banská Štiavnica, 2021, 221 s. ISBN 978-80-972605-2-1

Žáner hudobnej biografie je dnes napriek rôznym vývojovým peripetiám už absolútne legitímnou súčasťou disciplíny historickej muzikológie. Jeho význam a dôležitosť spočívajú nielen v akcentovaní samotného tvorcu, ale aj v priblížení širších súvislostí a javov, ktoré paralelne vplývali na formovanie jeho osobnosti a tvorby. Z hľadiska komplexnosti ide najmä o priblíženie dobových kontextov, ktoré sú

v mnohých prípadoch kľúčovým aspektom pre uchopenie celej problematiky. Tento prístup je spravidla naznačený už v samotnom podnázve predmetného titulu prostredníctvom slovných spojení ako *skladateľ a jeho doba, život a dielo*, resp. *osobnosť a tvorba*. Posledný z uvedených variantov si zvolila aj Zuzana Martináková-Rendeková, ktorej monografia venovaná hudobnému skladateľovi,

⁸ Mapovaniu slovenských historických zvukových nahrávok na médiu gramofónových platní sa venuje najnovšia publikácia z roku 2025. BUČEK, Robert: *Diskografia slovenských historických zvukových nahrávok*. Rožňava : R. Buček, 2025.

⁹ URBANCOVÁ, Hana: Sound Recordings of Folk Music at the Institute of Musicology, Slovak Academy of Sciences. In: *Musicologica Slovaca*, roč. 15 (41), 2024, č. 2, s. 260-261.